

Nógvir Dammarar savnaðir, tá standmyndin varð avdúkað

som har hersket i huset nu i flere år, har været og er begrænset til næsten intet.

Der har været nu og da lidt syning for folk og bagning for en handel... Men udgifterne er store. Berghild søster og jer går hilseløse, ude af stand til at gøre det mindste. Moder venter kun på at vores sygelighed skal forbedre sig i den grad at vi skulle blive i stand til at rejse bort herfra og prøve på at begynde på en eller anden levevej."

Leggið nú hesi orðini "at rejse bort" afturat orðunum "vi skammer os", sum eg nevndi í áðni. Vit koma aftur til tey.

Eftir at pápin var farin, og Sára Maria sat einsamøll við barnahópinum, kundi bygda-fólkið í allari neyðini ugga hana við, at fiskurin var fingin til hõldar og lá stakkaður, klárur at selja. Men enn einaferð gjørdi náttúran ein vørr, so ársverkið kom ongantið í hús. Eitt øtiligt óløggið stóð niðan á bakkan og druknaði tí dýrabaru last. Eitt heilt ársverk spilt eftir lítlari løtu. So har reykt eisini einkjupensjónin.

Vit kunnu helst øll livandi ímynda okkum tann ekka, sum mundi bylgjast í mammuni, nú bæði forsyrgjari og inntøka hvurvu í einum. Men Sára Maria var kná. Hon setti í seg, at børnini skuldu ikki setast út. Tey skuldu vaksa upp saman her í heimbygdini, og her hava grannarnir, bygda-fólkið og familjan norðanfyri heilt givið verið teimum ein hollur stuðul.

18 ára gamli Petur skrivur víðari til farbróðurin:

"Moder står i gæld til sine brødre, men som farbror ser er vores forhold så fortvivlende at jeg synes det forventes må i sig selv være nok til at anbefale os gyldige til at være berettiget til den fulde understøttelse foruden at man ydermere behøver at blotte sig. Vi kan også oplyse at moder ikke nyder nogen understøttelse af nogen kasse

eller fattigvæsenet... Det kan ikke nægtes, at jeg har levet under serlige dårlige omstændigheder, jeg har været syg siden jeg var 13 år, og det meste af tiden har jeg beholdt sengen."

Og leggið tykkum nú hesi orðini "at stå i gæld og at blotte sig" afturat orðunum "at rejse bort" og "vi skammer os", sum eg nevndi í áðni. Vit koma aftur til tey.

Heilsan hjá Sáru Mariu fór skjótt at bila, men hon meгнаði at halda hita í reiðrinum í eini 9 ár eftir at maðurin fór – við ongari inntøku ella hjálp frá landi ella kommunu. Til endans gav hon tó skarvin yvir og flutti norður til familjuna í Vestmanna, har hon andaðist fá ár seinni, einans 47 ára gomul. Sostatt var P. M. Dam bæði faðir- og móðirleysur longu 21 ára gamal.

Og lat okkum nú venda aftur til orðini, sum eg dróg fram úr brævinum frá unga Petur.

Hann talar um skommina; um at mamman bíðar eftir, at sjúku børnini verða nóg frísk til at kunna flyta burtur; at tey standa í skuld til næstringar og at tey mugu blotta seg fyri øvrigheitini fyri at fáa hjálp.

Hesi sterku orð, sum longu her bylgjast í 18 ára gamla dronginum, komu at merkja allan hans lívsgerning. Tí tey eru lýsandi dømi um ta ráðandi og eyðmýkjandi almuguhugsan, sum P. M. Dam brúkti alt sítt liv til at gera upp við: Hendan almuguhugsan, sum trælkaði og ómyndugggjørði tey, sum óforskyt mistu inntøku-grundarlagið, antin tey vóru gomul, sjúk, invalid ella mistu forsyrgjaran. Nei, menniskjað skuldi ikki krúpa ella koma við hattinum í hondini, fyri at prógva, at tey vóru "værdigt trængende". Hinvegin skalt tú við røttum ryggi kunna taka ímóti teirri hjálp, sum tú hevur rætt til - tað er hitt sanna og ediliga lívsfrælsi.

Tí var tað heldur ikki løgið, at millum sporini frá Petur Mohr

Dam í húsinum á Tvøroyri lógu orginalu lógaruppskotini og røðurnar, sum hann helt á tingi, tá sosiallógávurnar vóru fyri síðst í fimmtiárunum: Lóg um barnaforsorg, lóg um invalidurentu, lóg um einkjupensjón og lóg um fólkapensjón.

Hann vildi víðka og menna tað, sum fólk høvdu rætt til, tá tilveran syndraðist. Hann vildi tryggja fólki eitt virðiligt liv – eisini eftir at tað ringasta var hent.

Drívmegin í øllum hansara virki var hitt fagra hugtak »Frælsi«, ið stendur ovast í stevnu Javnaðarflokka um allan heim. Við figgarliga frælsinum fylgir sanna lívsfrælsi, sum P. M. Dam var so upptikin av.

Hann tosaði alt sítt liv um frælsi frá økonomiskum vesældómi og trældómi, ímyndað við teimum trimum frælsunum: Bú-, arbeiðs- og lærdómsrættinum! Ella júst tað øvugta av tí, hann skrivaði pápabeiggjanum um.

Hann vildi tryggja fólki frælsi at búseta seg, har gott er at liva; frælsi at kunna vinna sær til lívsins uppihald; og frælsi at kunna nema sær útbúgving, andliga ella handliga, sama um fólk eru rík ella fátæk av burði.

Í dag er kanska trupult at ímynda sær ta sosialu neyð, sum valdaði millum tey ognarleysu í Føroyum. Korini hjá teimum faðir- ella móðurleysu. Teimum sjúku og gomlu, kvinnunum og børnum. Hjá teimum, sum vistu sær ongan annan útveg enn at liva av náðini hjá øðrum.

Hesi eru ikki tey, sum søgan er skrivað um. Hetta eru tey navnleysu, sum skøldini hava ikki yrkt um, sum standmyndir eru ikki reistar av, sum vegir eru ikki uppkallaðir eftir. Hetta eru tey, sum ongan gravstein fingi, tey, sum tóku sporini við sær í grøvina.

Søgan hevur altíð verið skrivað av og um tey, sum ráddu fyri borgum, um kongar og høvdingar, stórbøndir og

ognarmenn, um skiparar og reiðarar, restmenn og knáar kappar. Helst er hetta eisini orsøkin til, at so forsvinnandi lítið er skrivað um Petur Mohr Dam og fyri tað eisini um tann flokk, sum hann stjórnaði alt sítt vaksna liv, og sum, um nakar, hevur myndað modernaða før-oyska vælfærdarsamfélagið.

Og tað er spell, tí har eru upp í leypar av søgum at skriva um. Tað eru søgurnar um mannin, sum var floksformaður, sóknar-stýrisformaður og tinglimur fyri Suðuroynna í heili 40 ár. Sum var folkatingslimur í 12 ár, og tvær ferðir varð valdur til løgmann.

Tað eru søgurnar um mannin og tey, sum stovnaðu landsins fyrsta veruliga fakfelag og Javnaðarflokkin. Um blaðið og blaðstjóran, læraran, lærarafelagformannin, handils- og vinnulívsmannin. Um tann fræga telvaran, hin gávaða yrkjaran, tann vertskapiliga avhaldsmannin, um hin altíð forelskaða ektamannin og um-sorganarfulla familjupápan, hin hjálpsama svágin og avhildna barnavinin.

Tað kundi eisini verið søgan um mannin, sum saman við Louis Zachariasen longu í 1931 á fyrsta sinni legði uppskot fyri tingið um at viðurkenna merkið, sum føroyskir studentar høvdu hongt út gjøgnum gluggan á Garði í 1919. Um politikaran, sum áhaldandi virkaði fyri før-oyskum limaskapi í Norður-landaráðnum. Um faðirin at heimastýrislógini, sum onnur denna dag øvunda okkum. Um tann mann og flokk, sum tók tey stóru sosialpolitisku sløginu í Føroya søgu.

Men tað kundi eisini verið søgan um mannin, sum mundi verið sprongdur í luftina.

Tað var hin 18. september 1946, at bumban brast undir løgtinginum, har Dammurin plagdi at sita og arbeiða til út á næturnar. Havnin vaknaði við ein brest, býurin skalv og rútar

knústust heilt oman í Vágsbotn.

Men hin rundleiddi maðurin við tí runda andlitinum og teimum rundu brillunum og hatti á høvðinum var farin tíð-liga heim, tí dótturin, Bjarma, hevði føðingardag.

Gerningsmaðurin, sum hevði ætlað Petur Mohr Dam bumbuna, varð ongantið funnin, hóast politiið lovaði ein dusør upp á 5000 kr.

Men mong ár seinni, tá Petur Mohr Dam var løgmaður, varð hann boðsendur til ein mann, sum lá at doyggja. Hesin bekenti nú sína synd og bað um fyrigiving. Tað fekk hann, og løgmaður tók navnið á manninum við sær í grøvina.

Men hetta er eisini søgan um mannin, ið varð hildin uppi av tveimum kvinnum, sum vit ikki skulu gloyma ein dag sum hendan: Móðurin, Sára Maria, og konan, Ragnhild, sum tíbetur báðar eru uppkallaðar og soleiðis liva víðari millum okkum hvønn einasta dag.

Góðu skopuningar, góðu áhoyrarar

Enn einaferð vil eg vegna familjuna takka Skopunar bygd og borgarstjóra fyri standmyndina, sum fer at halda liv í minninum um Petur Mohr Dam.

Mín vón skal vera, at tey, sum leggja leiðina her framvið, eisini fara at minnast ta søk, sum hann fyrst og fremst vígdi sítt liv: At koma til lívs fátækt og kúgan. Soleiðis at menniskjuni skulu ikki dragast við slíkt, sum hann stríddist við sum 18 ára gamal í brævinum til farbróðurin: Skomm og skuld, at muga flyta burtur av neyð og at muga blotta seg fyri øvrigheitini.

Kæru vinir

Hansara hugsjón er greið, tí øll eru vit menniskjabørn fødd inn í hendan heim. Og øll hava vit rætt til satt lívsfrælsi; til tað góða lívið, í tí góða samfelagnum, har vit hava frælsi at búgva, har tað er gott at vera; har ein og hvør skal kunna forsyrgja sær og sínum, og øll hava fría atgongd til lærdóm, upplýsing og mentan, óansæð um ein er ríkur ella fátækur av burði.

Hetta stríð stóð fyri stóran part á Tvøroyri, sum í stóran mun var meinlik Skopun – ung niðursetubygð av fiskafólki. Men tað var her í Skopun, hans vøgga stóð. Av korunum, sum hann sá móðir sína liva í, sáddist og spiraði tann lívsgerningur hann trein.

Og hóast hann ongantið sjálvur – hvørki tá ella seinni í lívinum - gramdi seg um pen-ingaligu neyðina og vánaligu heilsustøðuna í ungdómsár-unum, er veruleikin tann, at Petur Mohr Dam longu sum 9 ára gamal talaði hesi orð við mammu sína: Grát ikki mamman. Tá eg verði stórur, skal eg berjast fyri teimum veiku!

Takk fyr!